

کتاب و اجتماع

در این گفتار می‌خواهم موضوعی کهن را از دیدگاهی نو مورد بررسی قرار دهم و این بررسی را بر تجربیات شخصی خود در کتابخانه‌های مختلف و همچنین بر آنچه در دوره‌های اخیر درباره کتاب و کتابخانه نوشته شده پایه‌گذاری می‌کنم.

کتاب تاریخی طولانی دارد و از قرن‌ها پیش با بشر همراه بوده است البته نه به این صورتی که ما با آن آشنا هستیم، زیرا در دوران مختلف و در میان اقوام مختلف بر انواع مختلف چیزها اسرکتابت صورت می‌پذیرفته است. مثلاً زمانی بر پوست و برگ درختان نوشته می‌شد و این نکته را باید یادآوری کنم که کلمات یونانی Bilos و لاتینی Liber که هر دو بمعنی کتاب هستند در اصل به پوست درخت اطلاق می‌شده است. و همچنین بر ساقه گیاهی که یونانیان آن را Papyrus می‌نامیدند و در سواحل رودخانه نیل می‌روئید کتابت می‌کردند و این اسرکتابت که تنها در کتابخانه مسلی وین اکنون قریب هشتاد هزار برگ پاپیروس نگهداری می‌شود. گذشته از این بر الواح گلین هم چیز می‌نوشتند در نواحی دجله و فرات کتابخانه‌هایی بایش از لوحه در حفاری‌ها بدست آمده است و دیگر از چیزهایی که بر روی آن کتابت می‌شد پوست حیوانات بود که هم در آسیا و هم در اروپا مورد استفاده فراوان قرار می‌گرفت. برای آماده ساختن پوست روش خاصی از دباغی

نوش آفرین انصاری

رئیس کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی

مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی

سال ۱۸ - شماره ۱

در شهر پرگام معمول بود و بهمین جهت این نوع پوست را اروپائیان Parchemin می‌نامند. شهر پرگام همان شهریست که در نوشته‌های عربی بصورت فرغاسس و فرغامن آمده و جالینوس حکیم بدان شهر منسوب است.

در گذشته کتابها بیشتر بصورت طومار تهیه می‌شد و در جلدی جای می‌گرفت، کلمه Bibliothek که در بیشتر از زبان‌های اروپائی برای کتابخانه بکار می‌رود بهمین لوله اطلاق می‌شد و سپس معنی کلی‌تر و عام‌تری که مرتبط با معنی اول بود بخود گرفت. اینکه امروز دیپلم‌ها و مدارک تحصیلی را بصورت طومار توزیع می‌کنند یادگاری از آن رسم کهن است. تنها در کاوشهای شهر Herculaneum که در اثر آتش‌فشانی Vesuve در سال ۷۹۰ پس از میلاد مسیح زیرخروارها خاکستر رفت و هزار کتاب طوماری پیدا شده است.

هم‌زمان با کتاب طوماری برای تندنویسی و تمرین خط از تکه‌های چوب والواح گلین استفاده می‌شد این تکه‌چوب‌ها و الواح در بسیاری از موارد بصورت خاصی در رشته‌ای منتظم می‌گشت و جمع‌آوری می‌شد این نوع کتاب بسیار سریع از قرن دوم میلادی مورد قبول واقع گشت و می‌توان گفت که این صورت در حقیقت پدر کتاب امروزی بشمار می‌رود.

در زمانی که از سواحل رود سیحون تا کنار دریای مدیترانه اقوام و ملل مختلف از انواع اشیاء برای کتابت استفاده می‌کردند در چین کشفی بوقوع پیوست که دگرگونی عظیم در تاریخ کتاب بوجود آورد و آن کشف کاغذ

بود. چینی‌ها از دو قرن پیش از میلاد برای کتابت از ابریشم استفاده می‌کردند ولی از قرن دوم پس از میلاد است که برای نخستین بار در چین به کاغذ برمی‌خوریم. در ترکستان معبدی از قرن سوم میلادی پیدا شده که در آن هزاران ورق خطی بر روی کاغذ وجود داشته است و برخی از این اوراق اکنون در کتابخانه موزه بریتانیا و کتابخانه ملی پاریس محفوظ است.

بنابراین چینی‌ها هفتصد سال قبل از اینکه کاغذ از طریق ایران و دنیای اسلام به اروپا رخنه کند از آن استفاده می‌کردند.

سخن امروز من در باره تاریخ کتاب و تحولات و نشیب و فرازهایی که بر اثر رویداد های مختلف تاریخ بشر بر آن وارد شده است نیست. حوادث مختلفی بر کتاب گذشته است که گاهی آن را مهمترین وسیله برای نشر عقائد دانسته‌اند و گاه منفورترین وسیله بشمار آورده‌اند، گاهی باوج اعلاي احترام و تکریم صعود کرده و گاهی در دست بشر سوزانیده شده و گاهی هم در زوایای اخفا پنهان گشته است. بطور خلاصه می‌توان گفت که رویداد های بزرگ تاریخ هر کدام بر روی زندگانی کتاب اثری گذاشته است و شرح و تحلیل این اثر از مجال این بحث خارج است و بطور اجمال می‌توان گفت که حوادث زیر هر یک بنحوی در سیر تاریخی کتاب مؤثر بوده‌اند:

- ۱ - ارتباطات فکری اقوام مختلف و انتقال تمدن از قومی بقومی دیگر
- ۲ - حوادث مذهبی و جنگ و جدالهای دینی میان فرقه‌های مختلف

و پیدا شدن پدیده کتابهای جیبی Paperbacks و کتابهای کاغذ مقاوم Permanent paper و چسب مقاوم Permanent glue در بازارهای تولید کتاب شاهد این مدعاست.

در دنیای امروز در جوامع پیشرفته کتاب و انواع مختلف نوشته در انحصار طبقه خاصی از جامعه نیست، برای هرکس که سوادی داشته باشد کتابی در خور او می‌توان یافت. مثلاً کتاب برای کودکان و نوجوانان، کتاب برای نوسوادان شهری و روستائی، کتاب برای بزرگسالان برطبق خواسته‌ها و سلیقه‌های مختلف اعم از کتابهای علمی، کتابهای تفریحی و کتابهای سخت و آسان.

آنچه که امروز بسیار مهم است ایجاد رابطه میان کتاب و خواننده است که از دو طریق امکان‌پذیر است یکی از راه کتاب فروختن و دیگری از راه ایجاد کتابخانه. بحث ما امروز درباره طریق دوم یعنی کتابخانه است. کتابخانه نیز مانند کتاب تاریخسی طولانی دارد قرونی متمادی بر کتابخانه گذشته که متعلق و وابسته به سلاطین، حکام، اشراف و روحانیان بوده است و بردانسی دانشمند در آن کتابخانه‌ها خدمت می‌کردند. این نوع کتابخانه در جهان عیسویت و اسلام هر دو فراوان بوده است و فرقی که کتابخانه در جهان اسلام با کتابخانه در جهان مسیحیت داشت این بود که در دنیای اسلام کتابخانه‌ها بمراتب بازتر و عام‌تر بوده است. استفاده از کتابخانه‌های اسلامی اعم از کتابخانه‌هایی که وابسته به مساجد بوده و کتابخانه‌های

۳ - کشف صنعت چاپ و تحویل و تکامل سریع آن

۴ - پیدا شدن دوران تجدید حیات (رنسانس) در اروپا

۵ - انقلابات بهم اروپا مانند انقلاب کبیر در فرانسه و انقلاب صنعتی در انگلیس و انقلاب اکتبر در شوروی

۶ - طرح سئاله پیکار با بیسوادی در سطح جهانی

در مورد اخیر باید اضافه کرد که هدف از باسواد ساختن این نیست که به اکثریت افراد جامعه نوشتن جمله‌هایی پیش پا افتاده آموخته شود بلکه مراد دادن وسیله‌ایست که افراد جامعه اعم از روستائی و شهری بتوانند برای بهتر زندگی کردن و بهتر کار کردن و بهتر فکر کردن از آن استفاده کنند و در نتیجه افراد بهتر و مؤثرتری برای جامعه خود بشوند. این همانست که سازمان بین‌المللی یونسکو بر آن تکیه کرده و از آن تعبیر به Functional Literacy می‌کند.

بطور کلی هردو گرگونی و فرهنگت‌وهر انقلابی که در دنیا بوقوع پیوسته چه در سطح ملی و چه در سطح بین‌المللی اثری بر تاریخ کتاب گذاشته است. در صد سال اخیر آمار کتاب نشان می‌دهد که چاپ و نشر کتاب سال بسال رویفزونی بوده و هر سال در جهان صدها هزار کتاب بچاپ می‌رسد و این افزونی نتیجه حوادث و وقایعی است که در دنیا اتفاق افتاده است. بموازات این پیشرفت بازار آمدن کتاب‌های ارزان‌تر و یادوام‌تر بیشتر مطرح گشته است

غرب گرفته شده که کالبد‌های بی‌روح و ظاهر هائی بدون باطن بیش نبوده زیرا ما قالب آنان را توانسته‌ایم بگیریم، نه سنت آنان را، و در ضمن نتوانسته‌ایم سنت خود را با آن قالب توأم سازیم این حقیقتی است که در سایر شئون زندگی ما نیز بچشم می‌خورد. امروز ما ناچار هستیم که بدنبال هدف‌های واقعی کتابخانه‌ها برویم و باین قالب‌ها جان بدسیم. از طرفی دیگر وقتی به نوشته‌های کتابداری و کتابداران نقاط مختلف جهان نظری افکنیم می‌بینیم بیشتر کشورها در عین حال که میکوشند گذشته ملی و سنتی کتابخانه‌های خود را حفظ کنند از نظر تشکیلات و سازمان و همچنین هدف و مقصود تقریباً یکنواخت هستند.

مثلاً یک کتابدار هندی همان هدف کلی را برای کتابخانه خود در نظر می‌گیرد که یک کتابدار سوئیسی یا استرالیائی. این تفاهم بین‌المللی در مورد هدف‌های اساسی کتابخانه‌ها بخوبی محسوس است ولی با کمال تأسف باید گفت که در کشور ما هنوز آن قدر که باید و شاید باسر کتاب و کتابخانه توجه نشده و هدف‌های آن مشخص نگشته است. ما باید کتابخانه‌های مختلف را از هم تشخیص بدهیم و هدف‌های هر یک را مشخص نمائیم و نیز در مورد پیشبرد آن هم جنبه‌های ملی و سنتی را در نظر بگیریم و هم ارزش‌های جهانی و بین‌المللی را. بنابراین ما نباید تقلیدی کورکورانه از دیگران بکنیم و ایرانیت و ملیت خود را مورد غفلت قرار دهیم آنچنان که داده‌ایم و از طرفی دیگر نباید چنان در مسیر

شخصی برای جویندگان دانش و طلاب علم همیشه آزاد بوده است. در بیشترین کتابخانه‌ها کتابداران خود را موظف به راهنمایی و کمک باهل علم می‌دانستند و مقرر چنان بود که کاغذ و وسائل کتابت بطور رایگان در اختیار خوانندگان قرار گیرد، و نیز اهل علم می‌توانستند بسیاری از کتابها را امانت بگیرند و حتی بر امانت دادن کتاب به طلاب فقیر که توانائی بر اتیاع کتاب ندارند تأکید فراوان شده بود.

مقصود ما در این گفتار بحث تاریخی کتابخانه و کتابدار نیست بلکه هدف ما اینست که در هفتمین دهه قرن بیستم میلادی و میان قرن چهاردهم هجری چه نوع کتابخانه‌هایی باید وجود داشته باشد. بهمین مناسبت در آغاز سخن گفتیم موضوعی است کهن از دیدگاهی نوولی باید توجه داشت که امروز آنچه را که اکثر ملت‌ها بدان رسیده‌اند زاده تاریخ آنها می‌باشد، کتابخانه هرگز در خلاء بوجود نمی‌آید و گذشته فرهنگی و سیاسی و اجتماعی ملت‌ها در وضع کنونی کتابخانه‌های آنها اثر فراوان دارد. در مورد ایران باید اذعان کرد که کتابخانه تاریخ و سنتی کهن دارد و این سنت قدیم بسیار قابل تقدیر است و می‌تواند به ما پشت گرمی بدهد ولی در عین حال نمی‌توانیم بر روی تاریخ و سنت مکث کنیم و رکود امروزی خود را با سخن از گذشته جبران کنیم. ناگزیر هستیم بگوئیم که در قرون اخیر کتابخانه‌های ما سیر و تحولی پیشرو نداشته، در پنجاه سال اخیر نمونه‌هایی از

روشن کنیم و اختیارات و امکانات وسیع برای رسیدن باین هدف‌ها در اختیار افراد عالم و متخصص قراردهیم. من فکر می‌کنم که کتابخانه‌های ماحداقل بیست سال از کتابخانه‌های خوب جهان عقب است سؤال من اینست که آیا مادر مسیری هستیم که پس از بیست سال با آنچه که دیگران امروز رسیده‌اند برسیم یا خیر؟ اکنون سعی خواهیم کرد خطوط بسیار کلی هدفهای کتابخانه‌های مختلف را بطور اجمال برای شما ترسیم کنم:

کتابخانه ملی

نخستین هدفی که در دنیای امروز میتوان برای کتابخانه‌های ملی در نظر گرفت عبارت است از حفظ و حراست میراث ملی یعنی سرمایه معنوی یک ملت. کتابخانه ملی موظف است از آنچه که در مملکت چاپ و منتشر می‌شود نسخه‌ای داشته باشد البته این امر تابع قانون تسلیم نسخ مجانی می‌باشد یعنی هر ناشری باید از کتاب و همچنین سایر مواد نوشته‌ای که منتشر می‌سازد نسخی بطور رایگان به کتابخانه ملی تسلیم کند. ایسن روشی است که امروز در کتابخانه‌های ملی دنیا بان عمل می‌شود و از آن به Copyright Deposit Library تعبیر می‌شود.

وظایف دیگری که بعهد کتابخانه ملی است عبارتست از اینکه آنچه را درباره مملکت در خارج از مملکت نوشته می‌شود جمع‌آوری نماید و نیز آنچه را که اهل یک مملکت در خارج از مملکت می‌نویسند باید در کتابخانه ملی ضبط گردد. شکی نیست که کتابهای خطسی

سلیت راه افراط به پیمائیم که از تحول علمی و تحرك واقعی که در سراسر جهان بوجود آمده است بی بهره بمانیم. باید کوشید تا میان این دو طرف راهی یافت که بسود و صلاح جامعه کنونی کشور خودمان تمام شود. با کمال تأسف بعلت اینکه یک سیاست ملی، که ببنی بر اساس تحول و پیشرفت‌های امروز می‌باشد، در امر کتاب وجود ندارد آن کسان که بهر نحوی با کتاب و کتابخانه سروکار دارند سخن هم را نمی‌فهمند. هر کس عقیده ورائی برای خود دارد و راهی برای خود می‌رود و کار دیگری را هم قبول ندارد و روشن است که باین وضع نیروهای انسانی تمرکز پیدا نمی‌کند و پول در جای خود مصرف نمی‌شود و در همه کارها عدم هماهنگی، عدم همکاری و همچنین دوباره کاری و بیهوده کاری بچشم می‌خورد. باقی نگاهداشتن چنین وضعی برای کتابخانه‌ها جنایت است بخاطر اینکه امروز ایجاد و اداره کتابخانه‌ها کار انفرادی نیست بلکه کار گروهی است و یک نفر هر چند هم که عنوان اداری بالا بلندی داشته باشد نمیتواند ادعا کند که بدون کتابداران متخصص و بدون داشتن هدف مشخص کاری را می‌تواند انجام دهد. ما باید بالاخره روزی جلوی دوباره کاریها و بیهوده کاریها را در کتابخانه‌های خود بگیریم و دست از خوش بودن برداشتن کتاب انبارهای متعدد بشوئیم و از اتلاف مال مملکت و نیروهای انسانی آن جلوگیری کنیم. از طرفی دیگر با انکاء بآنچه علم کتابداری و پیشرفت کتابخانه‌های جهان ایجاب می‌کند هدف‌های کتابخانه‌ها را در سطح ملی و جهانی

یک مملکت که در حقیقت سرمایه دست نخورده فکری آن مملکت است باید در کتابخانه ملی نگهداری شود و به بهترین وجه در اختیار اهل دانش قرار گیرد و کتابخانه باید مجهز بدستگاههای فیلم برداری و عکس برداری باشد تا بتواند آنچه را که دارد به دانشمندان دور دست عرضه کند.

دیگر از وظایف کتابخانه ملی نشر کتاب شناسی های مختلف است که در آن آنچه که در هر ماه تألیف یا ترجمه شده و منتشر گشته منعکس گردد تا راهنمایی برای کتابداران و اهل تحقیق و علاقه مندان بکتاب باشد. این کتاب شناسی ها باید بصورت سه ماهه و سپس بصورت سالیانه پنج ساله و ده ساله تلفیق گردد و از آن در سطح بین المللی تعبیر به Bibliographic control می شود. و باز وظیفه دیگر کتابخانه ملی ایجاد فهرست مشترك است بدین معنی که فهرستی بوجود آورد که منعکس کننده وجود کتابهای مهم علمی در یک کشور باشد تا اگر فرضاً دانشمندی در جستجوی کتاب خاصی بود بجای اینکه خود از کتابخانه ای به کتابخانه دیگر رود وقت خود را تلف سازد بتوان بسا مراجعه به چنین فهرستی در یک لحظه بداند که کتاب مطلوب او آیا وجود دارد یا نه و اگر وجود دارد در کدام کتابخانه است. در پایان باید گفت که کتابخانه ملی باید مرکزی باشد از برای طرح مقررات امنی بین کتابخانه ها یعنی اگر کتابی در کتابخانه دیگری حتی در شهری دیگر بود بتواند برای مراجعین

خود برای مدتی محدود امانت بگیرد. هدفهای فوق مورد توجه سازمان بین المللی یونسکو قرار گرفته و در سال ۱۹۵۰ که یونسکو اقدام به تشکیل کنفرانسی بسیار اساسی برای تعریف کتابخانه ملی کرده هدف های فوق را کاملاً روشن ساخت و پس از آن ایجاد کتابخانه ملی بر اساس آن کنفرانس در کشورهای عضو سازمان ملل توصیه گردید و اکنون بیش از ۹ مملکت به آن مقررات در مورد کتابخانه ملی عمل می کنند. این نکته را باید یاد آور شد که چند کتابخانه ملی در دنیا وجود دارد که وظایف و هدف آنها از آنچه که در بالا یاد گردید تجاوز می کند یعنی گذشته از اینکه جنبه ملی دارند از نظر تهیه کتاب و سایر مواد خواندنی اعم از چاپی و خطی از سایر ملل جنبه بین المللی بخود گرفته اند مانند کتابخانه کنگره در واشنگتن و کتابخانه لنین در مسکو و کتابخانه موزه بریتانیا در لندن و کتابخانه ملی پاریس که هر کدام میلیونها جلد کتاب در مخازن خود موجود دارند و در اختیار اهل علم و علاقه مندان به کتاب می گذارند.

کتابخانه های تخصصی

یک کتابخانه تخصصی عبارتست از مجموعه ای از کتب و نشریات و سایر مواد خواندنی که از آن افراد وابسته بیک رشته تخصصی استفاده می کنند. چنین مجموعه ای می تواند در سازمانهای دولتی و ملی بوجود آید. در کتابخانه های تخصصی باید آخرین کتابها و نشریات و اسناد و سایر مواد چاپی و غیر چاپی در اختیار متخصصین و محققین قرار گیرد

برای عده دیگر که در دیار خودمان درس خوانده‌اند و با وجود مدارک تحصیلی که در دست دارند علاقه و شوقی به مطالعه و تحقیق ندارند دیدن چنین مجموعه و مشاهده پیشرفت و ترقی انگیزه مطالعه و پیشبرد علم را در آنان بوجود می‌آورد. ما در دنیائی زندگی میکنیم که همه چیز بما نزدیک است و دیگر نمی‌توانیم سالها و ماهها و حتی ساعتها با بی‌صبری درانتظار کتاب و یا مقاله‌ای بسر ببریم، دیگر نمیتوانیم با بی‌اعتنائی بمواد خواندنی از آنها بهره‌گیری و بیش از آنچه که از کاروان علم دنبال مانده‌ایم دنبال بمانیم. پدیده‌های جدید این قرن در مورد ضبط و در دسترس گذاشتن مواد خواندنی مانند دستگاههای میکروفیلم و زیرکس (Xerox) و میکروفیش و تلویزیون های مدار بسته و مغزهای الکترونیکسی و دستگاههای تلکس و مراکز اسناد عظیم (Documentation Centers) فقط بخاطر بلندپروازی جامعه‌های ماشینی نیست بلکه بخاطر نیازی است که امروز برای نگهداری مطالب و انتقال صدها هزار نوشته علمی بوجود آمده است. متأسفانه در کشور ما مجموعه های تخصصی زنده و با ارزش بسیار کم است و اگر تعدادی کتاب در سازمانهای تخصصی ه شود بیشتر جنبه تزئینی برای اطاقان مناصب و شاغل دارد و یا بصورت کتاب از آنها نگهداری می‌شود و افراد، و علاقه‌مند بازم دستشان از نوشته مورد نیاز کوتاه است و حتی علاقه‌ای بی‌وجود آوردن و منظم ساختن مجموعه تخصصی در سازمانها دیده نمی‌شود.

تا با مطالعه این مواد آگاهی از پیشرفت‌های جدید حاصل آید و در نتیجه همه افراد آن سازمان نسبت بکار خود مطلع‌تر و بیناتر گردند و آن سازمان ترقی و پیشرفت خود را که متکی بآخرین اطلاعات علمی است طی کند. افراد چنین سازمانی که از آخرین پیشرفتهای علمی آگاه باشند می‌دانند که سایر ممالک جهان چه کرده‌اند و در موارد مشابه بچه اشکالاتی برخوردارند و چگونه آن اشکالات را رفع کرده‌اند و نیز می‌توانند بنحو احسن از تجارب موفق یا غیر موفق سایر گروه‌های مشابه استفاده کنند. از طرفی دیگر علم هر روز پیشرفت می‌کند و هیچ مهندس یا دکتر یا خلبان یا معلم یا آمارگیر نباید و نمی‌تواند ادعا کند که آنچه در دوران تحصیل آموخته یا با تجربه طولانی بر آن وقوف یافته کافی است. کتابخانه‌های تخصصی که در سازمانهای دولتی مانند وزارتخانه‌ها و غیره و سازمانهای ملی مانند کارخانجات و غیره بوجود می‌آیند می‌توانند نقش مؤثری را برای آموزش دائم افراد خود بوجود آورند. بسیاری از کسانی که با عشق و شوق فراوانی از خارج بایران بازگشته‌اند بازگویی این عیب بزرگ در دستگاههای ما هستند که از مسیر آخرین اطلاعات و تحقیقات بدور می‌افتند و از جریانهای علمی دنیائی عقب می‌مانند. شاید آخرین مجلات علمی را دیدن آنها را مرتب خواندن و احساس کردن اینکه می‌توان با خواندن نوشته‌ای در کنج اداره‌ای با دنیای بزرگ در مسائل مختلف سیاسی و اجتماعی و علمی همراه بود انگیزه و شوق وافر در بسیاری از افراد بوجود آورد، و

کتابخانه‌های دانشگاهی

کتابخانه‌های دانشگاهی از قدیم‌ترین انواع کتابخانه بشمار می‌آیند و تغییراتی که در آنها در طی قرون بوجود آمده همراه با تغییرات فلسفه آموزش و پرورش و مسیر علوم و فنون بوده است. در روزگاری معلم متکلم وحده بود عقیده عقیده او، کشف کشف او، و نظر نظر او بود و بین او و دانشجو رابطه‌ای مستقیم برقرار بود که مطالب خاصی از سینه معلم بسینه شاگرد منتقل می‌گشت. امروز این رابطه مستقیم بصورت مثلث درآمده که سه زاویه آن را استاد و دانشجو و کتابخانه تشکیل می‌دهد. اکنون با تحقیق در وضع کتابخانه‌ها می‌توان به کیفیت تدریس استاد و معلومات او ونحوه یاد گرفتن و آموختن دانشجو پی برد و برعکس می‌توان با تحقیق در نحوه تعلیم استادان و تعلم دانشجویان به وضع کتابخانه‌ها پی برد. فکر می‌کنم این حقیقتی درست باشد که انقلاب آموزشی را باید از کتابخانه شروع کرد البته کتابخانه‌ای که با دیدی نو باید بنانگریست، کتابخانه‌ای که دیگر کتاب انبار نیست، کتابخانه‌ای که مخزن و گنجینه کتابهای نفیس بعنوان اشیاء عتیق نیست، کتابخانه‌ای که در انتخاب کتاب احتیاج واقعی را در نظر می‌گیرد، کتابخانه‌ای که هدف آن پاسخ دادن به مشاخوانندگان و راهنمایی کردن آنان است. دانشجویان ما وقتی وارد دانشگاه می‌شوند بهیچ وجه عادت به مطالعه اعم از کتاب و یا غیر علمی ندارند زیرا همیشه کتاب

را بعنوان محلی که بتوان جزوه و کتاب درسی را مطالعه کرد تلقی کرده‌اند بنابراین کتابخانه دانشگاهی باید مهمترین وظیفه‌اش این باشد که حس احتیاج به مطالعه و تحقیق را در دانشجویان برانگیزد. این هدف از طرق مختلف قابل اجرا است که از مهمترین آنها اطاق مرجع و روش دست‌یابی آزاد به کتاب می‌باشد. تماس بین استادان و دانشجویان آن قدر که باید و شاید زیاد نیست و دانشجویان نمی‌توانند پرسشهای اساسی خود را با استادان در میان بگذارند مگر آنکه در راهروها بدنبال آنان راه بیفتند و پراکنده سئوالی کنند و پراکنده جوابی بشنوند. سئوالاتی از قبیل در کجا می‌توان اطلاعاتی در باب این موضوع یافت؟ راه تحقیق در یک موضوع چگونه است؟ پانویسی و کتابشناسی را چگونه باید بکاربرد؟ و صدها سئوال دیگر در یک اطاق مرجع خوب که کتابدار متخصص در آن خدمت می‌کند مطرح می‌شود و دانشجویان از شک و تردید بیرون می‌آیند. چنانکه اشاره شد امروز تدریس در سطح دانشگاهی از جزوه گفتن و طوطی‌وار مطالبی را باز خواستن گذشته است استاد در سخنان خود به کتابهای مختلف اشاره می‌کند و وظیفه کتابخانه است که آن کتابها را به آسان‌ترین وجه در دسترس دانشجویان بگذارد. هر قدر برگه‌دانه‌های مرتب داشته شیم و یا آسانسورها با سرعت بالا و پائین بروند و کارمندان کتاب ده با سرعت در مخزنها باز دردد اساسی دانشجو دوا نمی‌شود او کتاب را به بیند، کتاب را لمس کند و آنرا

بر این بود که کتابخانه‌های کوچکی در هر کلاس وجود داشته باشد ولی امروز متخصصان فن نظر می‌دهند که هر مدرسه باید اطاقی ولو بسیار کوچک بنام کتابخانه داشته باشد. در ایران مجبور هستیم برای پیشبرد این مقصود براساسی مبارزه کنیم و انقلابی اساسی را شروع کنیم زیرا هنوز مسئولان امور آموزش و پرورش و معلمان پی بارزش واقعی کتابخانه در مدرسه نبرده‌اند و نمی‌دانند که مقصود ما کتابداران از کتابخانه در مدرسه چیست. اکثر مدارس ما می‌توانند ادعا کنند که کتابخانه دارند ولی باید اذعان کرد که قفسه‌ای از کتابهای مختلف بی ارزش و با ارزش که در اطاق مدیر مدرسه قرار دارد کتابخانه مدرسه بشمار نمی‌آید و از تعریف ما بسیار دور است. مشکل دیگر تربیت اکثر معلمان است که نه کتابخانه داشته‌اند و نه عادت و شوق به مطالعه دارند آنان هرگز نمی‌توانند اثر کتاب را بر کودکان و نوجوانان درک کنند، ولع طفلی را که با عشق کتابی را ورق می‌زند و مطالعه می‌کند نمی‌فهمند، شادی و غم او را در مقابل یک داستان زیبا و مهیج احساس نمی‌کنند و برخی از آنان می‌ترسند از اینکه اگر شاگرد عادت به کتاب خواندن پیدا کند سؤالی‌های او زیاد شود و تکلیف معلم کتاب ناخوانده زیادتر گردد و از ابهت و جلال او در برابر شاگرد کاسته شود. بنابراین بموازات ایجاد کتابخانه در مدرسه باید کلاس‌هایی برای آشنائی معلمان به کتاب و استفاده از انواع کتاب بوجود آید. در انتخاب کتاب برای کتابخانه مدرسه باید

ورق بزند و با چند کتاب نظیر کتابی که می‌خواسته ناخودآگاه آشنا شود. برگه خشک هر قدر هم تمیز و مرتب و بدون غلط باشد احساس کنجکاوی و رضایت به مطالعه کتابی را بر نمی‌انگیزد. خاصیت فروشگاه‌های بزرگ چیست؟ آیا غیر از اینست که عرضه کردن انواع لوازم زندگی از خوراکی و پوشاکی استفاده مشتریان و در نتیجه استفاده صاحبان فروشگاه‌ها را بیشتر کرده است؟ در یک کتابخانه دانشگاهی هم هر قدر کتاب بهتر و بیشتر عرضه شود خوانندگان و در نتیجه هدف دستگاه آموزشی بیشتر تأمین می‌گردد. شکی نیست که زیان فقدان تعدادی کتاب در برابر این سود عظیم بسیار ناچیز است.

کتابخانه مدرسه

علاقه و عادت به مطالعه در افراد از سنین خردسالی باید پایه گذاری شود و از همین جهت است که کتابخانه در دبستان و دبیرستان نقش مهمی را در بوجود آوردن عشق بمطالعه ایفا می‌کند. امروز در اکثر ممالک سعی و کوشش می‌شود که در مدارس کتابخانه‌ای ولو اینکه کوچک باشد وجود داشته باشد. هدف این کتابخانه‌ها کمک به بهتر خواندن و بیشتر خواندن و برانگیختن ذوق مطالعه در جوانان می‌باشد. باید اشاره کرد که کتابهای زیادی در سالهای اخیر برای کودکان و نوجوانان نوشته شده است اعم از کتب علمی و کتب داستانی و غیره و این کتابها مانند دریاچه است که دنیای بزرگ را بروی کودکان و نوجوانان باز می‌کند. تا ده سال پیش رسم

این صفحه در اصل مجله ناقص بوده است

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

این صفحه در اصل مجله ناقص بوده است

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

به کتابخانه مراجعه فرمائید» کسانی که کتاب به امانت گرفته بودند و در این مدت با هدف کتابخانه و کتابداری آشنا شده بودند شروع استفاده از کتابخانه را کردند و در مدت کمی کار او رونق گرفت. فقط مشکلی باقی ماند و آن نیامدن بانوان به کتابخانه بود پس از دوندگی و ناسه نویسی بسیار دو چرخ خیاطی برای کتابخانه بدست آورد و در کتابخانه کلاس تعلیم خیاطی دائر نمود و از خوانندگان خواست که زنان و دختران خود را برای آسوختن این فن به کتابخانه بیاورند در این کار نیز او توفیق بدست آورد. چرخها در وسط کتابخانه نهاده شده بود و انواع کتاب که می توانست مورد علاقه یک زن با معلومات و سواد متوسط و مقیم در یک شهر کوچک باشد در اطراف قرار گرفته بود. کم کم خانمها نیز مشتری کتابخانه شدند و بساط کلاس خیاطی برچیده شد. این داستان برای سا سخنگوی خوبی است و نشان می دهد که برای تشویق و ترغیب مردم به کتاب خواندن باید بوسائل گوناگونی متوسل شد «در دل دوست بهر حيله رهي بايد کرد».

از آنجا که کتابخانه های عمومی نقش مهمی را در تربیت افراد جامعه و بالا بردن سطح فرهنگ عمومی بازی می کنند باید غیر از کتاب و مواد نوشته از طرق مختلف مانند نمایش فیلم، جلسات سخنرانی، طرح مسائل مختلف اجتماعی و فرهنگی و ادبی، نمایشگاه های مختلف، مجالس شاعره مسابقات علمی نقالی و موسیقی در هر جامعه بفرآور احتیاجات

و امکانات موجود استفاده شود. تصور نشود که مطالب فوق جنبه تئوری دارد بلکه هم اکنون در بسیاری از ممالک با شدت بان عمل می کنند یکی از آن ممالک هندوستان است که کتابخانه عمومی را با بعد دیگری بنیان گذاری کرده اند. در آنجا کتابخانه های عمومی منطقه ای بسیار بزرگ بوجود آمده است. یکی از آن مناطق دهلی بزرگ است. کتابخانه مرکزی دهلی که بشعب بسیار خدمت می کند بهمت مولانا ابوالکلام آزاد و کمک یونسکو در ۱۹۵۰ تأسیس شد پس از ۲۰ سال تازه صاحب عمارتی نوشته و در تمام این مدت خدمات ذی قیمت خود را در اطاقهای چوبی زمان جنگ انجام می داد. افتخار داشتیم که مدت سه ماه پای پای دختران و پسران جوان هندی خدمت کنیم و گفتمی بسیار دارم ولی قصدم اینست که فقط یک ماجرا را طرح کنم: روزی در کتابخانه سخنرانی عمومی بود درباره دوسه نوع ماشین دستی کوچک ارزان قیمت برای انواع تعمیر. سالن مملو از افراد بود از کالیا رئیس کتابخانه عمومی دهلی سؤال کردم که آیا این افراد که همه عضو کتابخانه هستند سواد دارند؟ او ناراحت شد پرخاش کرد و گفت باید روزی فرا رسد که از این افکار غربی دست کشیده شود و با واقعیت بمسائل نگر بسته شود، کتابخانه عمومی در انحصار طبقه خاصی نیست و باید مرکز آموزش و یادگیری برای همه مردم اعم از باسواد و بی سواد باشد مگر نمی دانید که بسیاری از باسوادان بی سواد به معنی واقعی

کتابخانه‌های معظم همراه معلم پیکار باشد بلکه تعداد کم کتاب هم بشرط مفید و متنوع بودن وزود بزودعوض شدن می‌تواند این منظور را تأمین کند.

در اینجا باین قضیه دراز پایان می‌دهم ولی ناگزیرم هشدار بی‌شمار مهم را بعنوان خاتمه عرض کنم و آن اینکه اگر عمارتها بسازیم و اسم کتابخانه بر آنها بگذاریم و روسا برای آن کتابخانه‌ها بتراشیم و عنوانهای مختلف بآنان بدهیم و ده‌ها هزار جلد هم بخریم و در آن عمارتها انبار کنیم باز صاحب کتابخانه بمعنی که ما از آن صحبت کردیم ، نخواهیم شد تا زمانیکه هدف‌های ما عمیقاً روشن نباشد و برای نیل باین هدف‌ها از کتابداران متخصص و ورزیده و پرشور و علاقه‌مند استفاده نشود و عشق و احتیاج بمطالعه در افراد جامعه بوجود نیاید کتابخانه به‌هدف واقعی خود نخواهد رسید. امید است که بحث امروز برای روشن ساختن اهمیت کتابخانه در اجتماع مفید بوده باشد.

هستند و مسگر این نیست که بسیاری از بی‌سوادان روشن فکر می‌کنند و نگهبانان فرهنگ کهنسال مملکت ما هستند ؟ پس چرا ما نباید آنان را تشویق کنیم و درهای علم و معرفت را بر روی آنان بگشائیم ؟ سپس بلند شد و از حاضران جلسه تقاضا کرد آنان که سواد دارند دست بلند کنند پیش از نیمه‌ای از حضار سواد نداشتند و این داستان مرا بیاد اهمیت کتابخانه‌های عمومی در پیکار با بیسوادی انداخت. در پیکار با بیسوادی سواددار شدن فقط هدف نیست بلکه سواد وسیله ایست برای یاد گرفتن و فهمیدن آئین زندگی و رسیدن به رشد بیشتر اجتماعی. از این جهت است که هرگز نمی‌توان بکلاس پیکاری که تعدادی کتاب مفید و خوب همراه معلم آن نباشد اعتقاد زیاد داشت لذا باید مراکز پیکار نزدیک کتابخانه قرار داشته باشد و یالاقل هر معلمی با تعدادی کتاب مناسب بمرکز کار خود روان شود و اینطور نباشد که علم فقط محدود به کتاب درسی شود که هرگاه معلم نباشد کتاب هم نباشد. لازم نیست